

намагається зробити це сам, нищить християнство під сам корінь, бо ж керується улесливими мріями гордої думки, яка підміняє йому правду Христову [Новое християнство без Христа – http://www.lcl.spb.ru/archive/texts/new_Christ_witnout.htm].

З огляду на вищезазначені специфічні риси сучасного християнського модернізму в обох його проявах – змирщення і відстороненості світу, намагаючись змоделювати ймовірні тенденції формування й подальшого становлення антропологічної концепції християнства за умов переходу до постмодерну, можна сміливо констатувати той факт, що у християнській постмодерній антропології немає майбутнього (маємо тут на увазі майбутнього як справді християнської теології). Вона, по суті, є тупиковим пунктом, який однозначно веде не до подальшого становлення християнської антропології, а до занепаду християнства взагалі.

Змирщення християнства і відстороненість його від світу виступають, по суті, тільки способами „дехристиянізації суспільної свідомості в новітній історії світу, які відкривають невтішну духовну альтернативу: збочення в самообожнення чи негативна свобода – свавілля одинокої душі, яка не в силах віднайти істинного миру і спокою, а тому вгасає в постійній погоні за матеріальними і псевдодуховними задоволеннями, коли життя, дароване людині для вічності, походить на грані гедонізму і відчаю” [Див.: Попов Ю.В. Православие и свобода].

У сучасній ситуації віруючим неодмінно треба віднайти ту „золоту середину”, в якій стрижневі цінності і віроповчальні ідеали релігії Христа гармонійно були б вплетені в канву сучасного стану людства. Тут ми маємо на увазі не підгонку віровчення до мінливих стандартів чи запитів більшості, а виключно одне – зробити Євангелію сучасним і зрозумілим для людини XXI століття. Суспільство мусить нарешті отямитись і зрозуміти, що його розгнuzдані пороки, довільні морально-етичні норми, нівеляція етнокультурного підґрунтя в світлі сталих законів духовного життя не більше, як швидкоплинна мода.

3. Суспільно-релігійні відносини в їх українських реаліях і політика Європейського Союзу

Проблеми функціонування релігії в країнах Європейського Союзу (ЄС) є надзвичайно складними й неоднозначними. ЄС – утворення перш за все політичне та економічне. Саме у цих сферах спостерігаються активні внутрішньооб’єднавчі процеси: запровадження єдиної валюти, єдиної платіжної системи, фактичне “розмивання” кордонів між країнами-членами, розробка Конституційного Договору, орієнтація на створення спільного ринку, спільної транспортної мережі, узгодження освітніх систем тощо. Рух до уніфікації певних сторін життєвого простору мотивізується прагненням

виступати колективним гравцем на міжнародній арені у ролі конкурентноспроможної світової потуги, здатної протистояти іншим геополітичним центрам (США, Росія, Китай).

За нинішніх умов релігійна сфера залишається, мабуть, чи не єдиною нішею об'єднаного європейського суспільства, яку обійшли поки що виражені центробіжні тенденції. ЄС, керуючись принципом автономії політики і релігії, уникає безпосереднього втручання в діяльність чисельних конфесій і ту систему відносин, котра історично склалася між останніми та державами-членами Євросоюзу. Розбудова Європи сьогодні не передбачає диференціації релігійних традицій на привілейовані/непривілейовані (хоча реалії життя засвідчують протилежне) або зведення різноманітних моделей державно-церковної взаємодії до “спільного знаменника”. Керівні структури ЄС засвідчують свою повагу до релігії “у всьому її розмаїтті як форми етичного, морального, ідеологічного та духовного самовираження частини європейських громадян з урахуванням різниці між самими релігіями та особливостей кожної країни” [Ст. 3 Рекомендації ПАРЕ 1804 (2007) від 29 червня 2007 року “Держава, релігія, світське суспільство та права людини”]. Фактично йдеться не лише про визнання конфесійного плюралізму, але й про доречність залишити питання державно-церковних відносин у компетенції окремих держав, що підтверджується Статтею 15b Лісабонського Договору: “Союз поважає і не завдає шкоди, у відповідності з національним законодавством, статусу Церков і релігійних об'єднань чи співтовариств в державах-членах”. Більше того, чиновники Європейського Союзу не заперечують права окремих країн вводити спеціальне законодавство стосовно релігії і Церкви у разі його кореляції з Європейською конвенцією з прав людини.

З іншого боку, послуговуючись все тим же принципом автономії політики і релігії як загальноєвропейським надбанням, ЄС залишає за собою право вимагати від держав-членів його послідовної реалізації на практиці. Як наслідок, національна специфіка державно-церковної взаємодії в окремих країнах починає втрачати свої традиційні риси. (У 1982 році Греція визнала громадянський шлюб нарівні з церковним, у 1997 році під тиском Європарламенту вона скасувала у паспорті громадянина графу про віроналежність; У 1978 році Іспанія з прийняттям нової Конституції законодавчо оформила, замість моделі офіційної церкви, модель коопераційну; аналогічний процес відбувся у 2000 році у Швеції).

Таким чином, віддаючи належне самобутності взаємин між політикою і релігією в державах-членах, Європейський Союз прагне поступово привести цю самобутність у відповідність з власними ідеологічними засадами.

Загалом політика ЄС стосовно суспільно-релігійних та державно-церковних відносин здійснюється у двох ключових і взаємопов'язаних напрямках: 1) обстоювання свободи совісті та свободи діяльності релігійних

організацій; 2) налагодження співпраці з релігійними організаціями та сприяння розвиткові міжконфесійного діалогу. Розглянемо їх окремо.

1) *Обстоювання свободи совісті та свободи діяльності релігійних організацій.* В основі світоглядних орієнтирів усієї політики ЄС лежить філософія, яка проголошує найвищою цінністю людську особистість. Здійснення прав людини та її основних свобод є запорукою миру і злагоди в суспільстві. Серед ключових прав людини – право на свободу думки, совісті і віросповідання. Це право захищене відповідними нормативно-правовими актами. Лаконічно воно прописане у Ст. 9 “Європейської конвенції з прав людини” – базового документу Ради Європи: “Кожен має право на свободу думки, совісті і віросповідання. Це право включає свободу змінювати свою релігію або свої переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і спільно з іншими, прилюдно чи приватно, в богослужінні, вченні, виконанні та дотриманні релігійних і ритуальних обрядів”. Інші документи ЄС, передусім Рекомендації і Резолюції ПАРЄ, поглиблюють розуміння означеного права, а також, у дусі класичної демократії, вказують на межі його застосування. (Свобода релігії не є безмежною: неприпустима релігія, доктрина чи обряди якої суперечать іншим основним правам. У будь-якому випадкові обмеження цієї свободи мають бути визначені законом – ст. 16 Рекомендації ПАРЄ 1804 (2007) від 29 червня 2007 року “Держава, релігія, світське суспільство та права людини”; прецедентне право ЄС допускає значно ширші рамки відхилення при врегулюванні питань, які б могли нанести образу особистим переконанням у царині моралі і особливо релігії, у порівнянні з обмеженнями на політичні висловлювання – Ст. 8 Рекомендації ПАРЄ 1805 (2007) від 27 червня 2007 року “Святотатство, релігійні образи та ворожі висловлювання на адресу осіб у зв’язку з їхньою релігією”).

За останні два десятиліття відбулися суттєві зрушення у виробленні правових механізмів гарантії права на свободу совісті і релігії. Зокрема, політичні структури Євросоюзу дійшли переконання, що ефективним у цьому напрямі буде:

- ✓ сприяння приведенню національних законодавств у відповідність із Європейською конвенцією з прав людини;
- ✓ гарантування всім церквам та релігійним організаціям статусу юридичної особи, якщо їхня діяльність не порушує прав людини і приписи міжнародного права;
- ✓ забезпечення свобод релігійних меншин, їх захист від дискримінації та переслідувань з боку релігійних більшостей або інших груп, що практикують агресивний націоналізм і шовінізм;
- ✓ застосування процедур, передбачених кримінальним та цивільним правом, проти незаконної практики, котра здійснюється групами релігійного, езотеричного чи духовного спрямування. В цьому контексті ПАРЄ вважає небажаним існування спеціального

законодавства стосовно сект як і недоречність визначення, що є сектою;

- ✓ гарантування релігійним організаціям, чиє майно було відчужене у минулому, реституцію цього майна. У разі, якщо це неможливо, то надання їм справедливої компенсації. Важливим також видається упередження приватизації націоналізованого церковного майна;
- ✓ нагальне рекомендація державам не створювати спеціального законодавства, яке б обмежувало свободу совісті або діяльність релігійних організацій із міркувань національної безпеки, маючи на увазі загрозу тероризму, підготовку спроб повалення влади та ін. Мотивація: всі необхідні обмеження прав і свобод, як правило, вже закладені в законодавствах держав. Потрібно вміти правильно ними користуватися. Якщо ж з'являється потреба в нових обмеженнях, то вони однаково потрібні для релігійних і для інших асоціацій;
- ✓ утримання від введення ієрархії релігійних організацій в країнах ОБСЄ, де вона давно (кілька десятиліть) не існує і на теперішній час відсутня (або ще кілька років тому була відсутня), щоб запобігти посиленню дискримінаційних тенденцій;
- ✓ недопущення розповсюдження релігійних принципів, котрі, будучи впровадженими в життя, порушували б права людини. Якщо у цьому відношенні існують сумніви, то держави мають вимагати від релігійних лідерів зайняти недвозначну позицію на користь верховенства прав людини над будь-яким релігійним принципом;
- ✓ поступове виключення із законодавства, якщо на те воля народів, елементів, які можуть бути дискримінаційними з точки зору демократичного релігійного плюралізму.

Гіперчутливість до захисту прав людини спонукає ЄС інколи до не зовсім логічних дій. Наприклад, у 2003 році Європейський парламент висунув вимогу забезпечити жінкам вільний доступ на святу гору Афон – цю автономну православну чернечу республіку в Греції, доступ до якої для жінок був закритий нібито за повелінням Пресвятої Богородиці. Фактично законодавчий орган допустив втручання у невідконтрольну йому сферу, оскільки неодноразово декларував відданість принципів демаркації державних і політичних інститутів від інститутів релігійних. Інший епізод пов'язаний з дебатами навколо попереднього проекту Конституції ЄС. Конституційний Конвент на чолі з екс-президентом Франції Д'Естеном, котрий працював над текстом Союзного Договору, вилучив з нього згадку про християнські корені Європи. Натомість у документі з'явилася фраза про “культурний, релігійний і гуманістичний спадок”. Такий підхід до питання викликав хвилю протестів серед багатьох політиків, глав держав та, передусім, представників християнських спільнот. Навіть науковці і ті відзначили, що європейський лібералізм погрожує залишити нащадкам спадщину “без обличчя”, адже говорити про цивілізаційну тотожність Європи й не називати її витоків – це абсурд.

2) *Налагодження співпраці з релігійними організаціями та сприяння розвитку міжконфесійного діалогу.* На союзному рівні розмежування влади і релігії зовсім не включає сумісності останньої з демократією. В ЄС розглядають релігійні організації як невід’ємну складову громадянського суспільства, потенціал яких дозволяє їм виступати орієнтиром в етичних питаннях та відігравати певну соціальну роль у національних спільнотах, незалежно від того, релігійні вони чи секулярні. Зокрема, звертається увага на той факт, що релігійні інституції володіють особливими можливостями в аспекті зміцнення миру, співробітництва, терпимості, солідарності, міжкультурного діалогу та розповсюдження цінностей, за які виступає Рада Європи.

Висока відзнака конфесійного чинника в житті європейської спільноти впливає з досвіду минулого і сучасного. Протягом усієї історії Старого Світу релігії безпосередньо долучалися до формування держав-націй, були задіяні при витворенні тотожностей різного кшталту. Нині релігійний фактор активно задіяний у євроінтеграційних процесах. Скажімо, найвпливовіші екуменічні організації Єврорегіону – Конференція європейських церков (об’єднує понад 120 православних і протестантських структур) та Рада європейських єпископських конференцій (включає всі католицькі осередки РКЦ в країнах ЄС) ще наприкінці 80-х років м.с. на спільній асамблеї на християнських засадах розвинули ідею об’єднаної Європи, включивши до спільного дому всі народи і нації європейського простору. Вагомим у справу розширення ЄС є внесок Івана Павла II, який неодноразово наголошував, що Європа повинна дихати обома своїми легенями – і східним, і західним християнством, та проголосив право всіх європейських народів - від Атлантики до Уралу і від Скандинавії до Середземного моря - жити за принципами Євангелія у спільному домі, в Європі без кордонів, незалежно від відмінностей в політичних програмах, ідеологічних системах або військових союзах. Доцільно вказати й на те, що рівень міжхристиянських контактів нерідко випереджав інтеграційні процеси у сфері політики. При цьому представники церков відіграли помітну роль в примиренні раніше ворогуючих європейських народів. Так, за підтримки релігійних організацій відбулися акти примирення між Францією й Німеччиною та між Німеччиною й Польщею, а декларації взаємного прощення, запропоновані єпископатом, були підтримані мирянами. Міжхристиянські контакти та міжнародні програми обміну поряд з іншими заходами неурядових організацій відіграли помітну роль у зближенні сусідніх європейських народів, особливо одного віровизнання [Бондаренко Д. Релігія та створення нової Європи Дзеркало тижня. – № 37 (462). – 27 вересня – 3 жовтня].

Внесок організованих релігій у розвиток громадянського суспільства та демократії переконує керівників європейських структур поглиблювати співпрацю з релігійними інституціями. Голова ПАРЄ Рене Ван дер Лінден на III Європейській міжхристиянській асамблеї у румунському місті Сібіу, яка відбулася у вересні 2007 року, заявив: “Віра, релігія та релігійні організації

відіграють життєво важливу роль у соціумі, забезпечуючи цілісність суспільного організму... Я переконаний, що політики змушені визнати це і збільшити роль Церков та інших релігійних організацій в суспільстві” [<http://www.regions.ru/news/politics/2096498/>].

Сам факт усвідомлення необхідності співпрацювати з конфесіями спричинився до надання окремим з них статусу спостерігачів при структурах ЄС. Так, свої офіційні представництва в органах Євросоюзу відкрили Константинопольський Патріархат та Російська Православна Церква. Відтепер ці релігійні організації можуть розраховувати, що їхня позиція з тих чи інших болючих суспільних проблем буде врахована при ухваленні рішень європейськими політиками. Доводиться тільки жалкувати, що українські конфесії не мають належних можливостей для інкорпорування у європейський гуманітарний простір, не беруть активної участі у духовній розбудові Європи.

Досить плідними, з огляду на майбутнє, є наміри чиновників ЄС відвести чільне місце міжконфесійному та суспільно-релігійному діалогові на європейській політичній арені, поглибленому вивченню різноманітних релігійних традицій. Обґрунтування досить просте: тільки через взаєморозуміння, взаємоповагу відкриваються реальні перспективи для утвердження повноцінного, плюралістично орієнтованого демократичного суспільства, спроможного гарантувати захист прав і свобод людини. В цьому контексті Євросоюз пропонує реалізацію конкретних кроків:

- ✓ активно співпрацювати з релігійними об'єднаннями на ниві духовного виховання молоді, благодійництва, захисту демократичних цінностей, охорони здоров'я, збереження природного середовища, соціального служіння тощо;
- ✓ включати інформацію про головні релігійні культури Європи до шкільних програм;
- ✓ забезпечувати рівний доступ до ЗМІ, освіти, культури представникам різних віросповідань;
- ✓ заохочувати створення спеціальних міжконфесійних центрів з метою кращого ознайомлення народів з різними релігійними традиціями;
- ✓ підтримувати активність неурядових організацій, які працюють над зміцненням взаємопорозуміння між релігійними спільнотами і сприяють збереженню релігійно-культурної спадщини;
- ✓ сприяти науковим дослідженням стосовно осмислення ролі релігій в житті сучасних суспільств.

В такий спосіб Євросоюз намагається довести, що “демократія... створює найкращі рамкові умови для свободи совісті, віровиявлення та релігійного плюралізму. У цьому сенсі релігія, з огляду на її моральні та етичні зобов'язання..., її критичний підхід та культурні вияви, може бути дійовим партнером демократичного суспільства” [Ст. 5 Рекомендації 1396(1999) “Релігія та демократія”, прийнятої ПАРЄ 27 січня 1999 року].

Із вищесказаного випливають такі загальні висновки. *Однозначно оцінити політику ЄС у сфері суспільно-релігійних та державно-церковних відносин вкрай важко. Слушно говорити про декілька її складових.*

По-перше, безумовно, конструктивними є зусилля політичних структур у напрямку сприяння налагодженню міжконфесійного діалогу та поглиблення співпраці між інституціями ЄС та релігійними організаціями. Сьогодні взаєморозуміння, толерантне ставлення, компроміс, консенсус – безальтернативні засоби сталого розвитку суспільств.

По-друге, у визначенні балансу між двома ключовими принципами демократії – рівністю та відмінністю – ЄС дещо абсолютизує значущість першого з них. Це не може не позначитися на посиленні процесів уніфікації й у духовно-ціннісній сфері та, відповідно, нівеляції національних особливостей релігійно-церковного життя, що болісно переживається країнами з відчутно укоріненими історичними традиціями. Більше того, з'являється небезпека “розмивання” цивілізаційної ідентичності самої Європи.

По-третє, очевидними є преференції, які керівництво ЄС надає “старим” державам-членам перед новими щодо здійснення політики у царині свободи совісті і віросповідання. Зокрема, це стосується визнання ієрархічної градації релігійних організацій. Тому потенційним країнам-членам потрібно зважати, що при входженні до об'єднаної Європи їм, скоріше за все, доведеться дещо поступитися власними візіями стосовно упорядкування релігійного простору на користь Євросоюзним принципам і нормам.

4. Новітні релігійні утворення як форма сучасної маскультури

Проведемо аналіз новітніх релігійних утворень (на прикладі неохристиянських харизматичних громад) в парадигмальному контексті масової культури, з'ясуємо місце і роль новітньої релігійності серед культурних феноменів сьогодення. Щоб відповісти на питання: «Чи можна вважати нові релігійні утворення формою масової культури?», слід, в першу чергу, проаналізувати коротко саме явище масової культури, його природу, генезис, завдання, які воно вирішує, методи, якими послуговується та його практичні вияви. Оскільки «масова культура» - це термін, який використовується в сучасній культурології, то постановка питання в такому ракурсі ще не поставала об'єктом релігієзнавчих рефлексій.

Термін «масова культура» позначає специфічний різновид духовного виробництва, орієнтованого на «середнього» споживача. Тут йдеться про можливість широкого тиражування оригінального продукту. Цей своєрідний феномен ХХ століття став можливим завдяки засобам масової комунікації. Вважається, що до ХХ ст. масової культури не існувало. Але на початку третього тисячоліття культура перестає вже бути об'єктом, бо ж стає